

دکتر علی مظاهری
عضو آکادمی تاریخ علوم

مهرهای پادشاهان ایران (۸۸۴ - ۱۳۴۵ قمری)

میدانیم که متمدنان تمدن ایران و ساکنان ایران زمین در تمام اعصار دارای مهرهائی بوده‌اند که بجای امضاء بکار می‌برده‌اند و این امر از اغلب مدارک و نسخه‌های خطی پیداست و از طرف دیگر می‌دانیم که علم تختیم یعنی شناختن مهرها که در زبان فرنگی سبیلو گرافى Sigillographie نامند از علومى است که کومک بسیاری بتاريخ می‌کند .

اینک خلاصه از تحقیقات دوست ما مرحوم رابینو Rabino صاحب تألیفات و مقالات عدیده در باب گیلان و تاریخ و آثار آن سرزمین که اخیراً نیز کتابی در مسکوکات ملوک ایران معاصر تصنیف و تألیف کرده بود . مقاله که می‌نویسم اصل فرانسه آن در نمره اخیر ژورنال آزیاتیک - Journal Asiatique بطبع رسیده (سال ۱۹۵۱، جزوه دوم، صفحه ۱۹۳) ولی ما با ترجمه آن خواستیم بلکه بعضی اشعار فارسی آنرا هم که غلط بطبع رسیده است تصحیح نموده باشیم . زیرا مقاله بعد از وفات مؤلف چاپ شده و کسانی که آنرا نشر کرده‌اند اطلاع کافی از زبان فارسی و تاریخ ایران نداشته‌اند .

۱ - سجع مهر یعقوب قرا قویونلو : ان الله ناصر بالعدل و الاحسان .
یعقوب بن حسن بن علی بن عثمان ، (فرمان ۱۵ رمضان ۸۸۴ هجری قمری) ؛

۲ - سجع مهر برادر او الوندیک قرا قویونلو : الملك المنان الوند بن حسن
ابن علی بن عثمان ، (فرمان ۱۰ رجب ۹۰۴) ؛

۳ - سجع مهر شاه اسمعیل : العبد اسمعیل بن حیدر الصفوی سنه ۹۱۳ . نام
یغمبر و اومه .

۴ - سجع مهر شاه طهماسب : بنده شاه ولایت طهماسب نامه‌های یغمبر و امامان ۴ و

قطعه بریدند . دایره‌های داخلی تنه نشان میداد که سیصد و پنجاه سال عمر کرده بود است بامشاهده عرض و باریکی این دوایر باسانی ممکن بود بین سالهای خشکی و زجر و محنت و میان سالهای رفاه و وفور باران را تشخیص داد . بعین زندگانی انسانی سالهای پر زجر و ملال خیلی بیشتر از سالهای رفاه و سعادت مندی بود .

آیا چوب این درخت را چه کردند ؟ تحقیقاتم در این باب بجائی نرسید . اما اساساً باید فهمید درختانی که می‌میرند به کجا می‌روند . لابد همان جائی می‌روند که ما پس از مرگ می‌رویم یعنی جائی که هیچکس راز آنرا نمیداند .

مهر دیگر او : سلطان کشور دین طهماسب شاه عادل ، و مهر دیگر : بنده شاه ولایت طهماسب . مهر مسوده دیوان اعلیٰ سنه ۹۷۷ .

۵ - سجع مهر : سلطان محمد خدابنده : غلام شاه [ولایت] سلطان محمد بن طهماسب . نام معصومان و در حاشیه مهر شعری را که مرحوم راینو بواسطه قلت سواد فارسی نتوانسته بخواند .

۶ - سجع مهر : سلطان حمزه ، بنده شاه [ولایت] حمزه ، ذوالقعدة ۹۹۴ [پیغمبر و ائمه] .

۷ - سجع مهر شاه عباس ماضی : بنده شاه ولایت عباسی ۹۹۴ . نام پیغمبر و ائمه و نیز : خاتم شاه ولایت ۹۹۶ .

۸ - شاه صفی ، حسبی الله + هست از جان غلام شاه صفی ۱۰۳۸ . و نیز این شعر :
 جانب هر که با علی نه نکوست هر که گو باش من ندارم دوست
 هر که خون خالک نیست بردارو گر فرشته است خالک بر سر او
 و نیز : بنده شاه ولایت صفی ۱۰۳۸

۹ - سجع مهر شاه عباس ثانی : بنده شاه ولایت عباس ثانی . سنه ۱۰۵۹ و مهر کوچکتز ۱۰۵۲ .

۱۰ - سجع مهر بزرگ صفی ثانی : بنده شاه ولایت صفی ثانی سنه ۱۰۷۷ و دیگر : مهر مسوده دیوان اعلیٰ . و مو بعنوان شاه سلیمان : مهر همایون و مهر حکم جهان مطاع و نیز : حسبی الله + بنده شاه ولایت سلیمان ۱۰۷۸ و در حاشیه : جانب هر که با علی الخ . این مهر مخصوص « دیوان ممالک » بوده . و نیز : الملك لله انه من سلیمان سنه ۱۰۷۹ و این مهر برنامه است که پیدایش انگلیس نوشته شده . در حاشیه : الحمد لله الذی فضلنا من عباده و صلی علی خیر خلقه محمد و آله و دیگر مهری است یای کاغذی که بخلیفه کنشت ترسایان غربی نوشته : بنده شاه ولایت سلیمان سنه ۱۰۷۸ و نام پیغمبر و ائمه در اطراف اوست بملاوه این شعر :

گر کند بدرقه لطف تو همراهی ما چرخ بردوش کشد غاشیه شاهی ما
 و دیگر مهری است : بسم الله ... بنده شاه ولایت سلیمان سنه ۱۰۹۱ .

۱۱ - شاه سلطان حسین مهرهای بسیار داشت چنانکه صاحب تذکرة الملوك آورده است و گوید : منشی الممالک طغرای پروانه های مبارک اشرف را بشنگرف و آب زر رسم کردی برای تبول های همه ساله و احکام دیوان بیگی (وزیر دادگستری) و اضافه کردی که « حکم جهان مطاع شد » ولی برای سیورغالها می نوشت « فرمان همایون شد » (۱). در پاسخ نامه ما نوشتی « فرمان همایون شرف نفاذ یافت » و مهرها عبارت است از : بنده شاه ولایت حسین سنه ۱۱۱۲ و دیگر : وارث ملک سلیمان شاه سلطان حسین (؟) و دیگری که علاوه بر حسبی الله و بنده شاه ولایت الخ جانب هر که با علی الخ مرام دارد و نیز مهر کوچکی

۱ - تبول همه ساله را حکم پرداخت مواجب سالیانه و سیور غمال را حکم انتصاب ترجمه می کنند .

با عبارت **بنده شاه الخ** بتاريخ سنه ۱۱۱۱ و مهر دیگر بعبارت **کمترین کلب امیر المؤمنین سلطان حسین** سنه ۱۱۲۵ که پای بعض فرمانها ورقمها زده شده و مهر دیگر: **فرمانبر مولای حق سلطان حسین** .

۱۲ - سجع مهر **طهماسب ثانی** . بنده شاه ولایت **طهماسب ثانی** و افاغنه تقلیدی از صفویه کرده ولی بجای **آله** نام شیخین را نوشته اند .

۱۳ - سجع مهر **نادرشاه** بعد از **بسم الله** این شعر را داشته :
نگین دولت [و] دین رفته بود چون ازجا بنام نادر ایران قرار داد خدا
 و دودیکر: **مظهر لطف الهی نادر است سنه ۱۱۴۸** . و سدیکر با این شعر بوده است :
نادر عصرم ز لطف حق غلام هشت و چار لافتی الا علی لاسیف الا ذوالفقار

۱۴ - سجع مهر **عادلشاه** : **الملك لله** + **بنده شاه ولایت علی** .

۱۵ - **ابراهیم شاه** : **بسم الله** + **سلام علی ابراهیم سنه ۱۱۶۲** .

۱۶ - سجع مهر **شاهریخ افشار** : **الملك لله** + **مظهر لطف الهی شاهریخ**
 سنه ۱۱۶۱ ، و دیگر : **بسم الله** + **آن که باشد کلب سلطان خراسان شاهریخ [... ماهرخ]** بیت دوم را بد خوانده است . و سدیکر :

یافت از الطاف احمد پادشاه شاهریخ بر تخت شاهی پایگاه
 و در پای طفرها نیز ملوک افشاریه بر عادت صفویه می نوشته اند : **فرمان همایون شد یا حکم جهان مطاع شد** .

۱۷ - مهری داشت مرحوم **رایینو** بما ارائه دادند و خواندیم و مصراع دوم : **کمر به بند گیش هر که بست آزاد است** بود ولی معلوم است که مجدداً خودش یا دیگری پس از وفاتش آنرا تحریف کرده اند چنانکه مصراع اول بکلی مفلوط است ، [سنه ۱۱۶۵]

۱۸ - **کریم خان زند** را سجع مهر : **یامن هوبمن رجاه کریم** ، بوده است [تاریخش خوانده نمی شود] و بر طفره « **حکم عالی شد** » می نوشته است و از لفظ « **جهان مطاع** » خودداری می کرده است .

۱۹ - و سجع مهر **جعفر خان** : « **لااله الا الله الملك المبین** ، **عبده محمد جعفر** بوده است بعلاوه این شعر : « **جعفر قلی ام بیت شرف در این نام** » که متأسفانه مرحوم **رایینو** مصراع اول را غلط خوانده است .

۲۰ - **آقا محمد خان** : **افوض امری الی الله عبده محمد** . نقش نکیشت بوده است .

۲۱ - **فتحعلی شاه** : **عبده الراجی باباخان** سنه ۱۲۱۴ و دیگر : **العزلة لله** + **شاه شاهان جهان فتحعلی** سنه ۱۲۳۰ (?) و بر سدیکر از مهرهای وی این بیت بوده است .
قرار در کف شاه زمانه فتحعلی گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

سنه ۱۲۱۷ . وبادشاه مزبور سخت مایل بود بعبادت عهد صفوی برگردد ولی بسبب نبودن ارشودر ایران اطلاعات لازمه بدست نیاورد .

۲۲ - سجع مهر نایب السلطنه عباس میرزا این بوده : **در دریای خسروی عباس**
سنه ۱۲۱۴ .

۲۳ - **سلطان علی میرزا : السلطان علیشاه قاجار** سنه ۱۲۵۰ . و دیگری :
علی بظل السلطان زشاه شد ملقب سنه ۱۲۴۴ بوده درایام ولیعهدی او .

۲۴ - **محمدشاه سجع** مهرش در زمان ولیعهدی « **طراز افسر شاهی محمد** »
سنه ۱۲۴۰ بود و چون بر تخت نشست بعد از الملك لله این بیت را برخاتم خود نقش فرمود :

محمدشاه غازی صاحب تاج و نگین آمد

شکوه ملک و ملت رونق آیین و دین آمد

سنه ۱۲۵۰ و بر مهر دیگر فقط نوشت **هو الله تعالی . السلطان بن السلطان محمد**
شاه غازی و بر دیگر مهر خویش علامت شیروخورشید را برای اول بار در تاریخ ایران نقش نگین
فرمود (سنه ۱۲۵۵) .

۲۵ - **ناصرالدین شاه** مین مهر را بکار برد فقط جای **محمد ، ناصرالدین** و جای
۱۳۵۵ نوشت **۱۳۶۴ (!)** ولی مهر دیگر داشت که سجع آن پس از **الملك لله تعالی** این بیت بود .

تا که دست ناصرالدین خاتم شاهی گرفت

صیت داد و معدلت از ماه تاماهی گرفت . سنه ۱۲۶۴ .

و بر دیگر مهر او است : **هو شاه شاهان ناصرالدین ، مهر دار** سنه ۱۲۷۴ و مهر چهارم
او چنین است : **العزة لله السلطان ناصرالدین شاه قاجار** سنه ۱۲۸۴ .

طفرای فرمان های فتحعلی شاه و جانشینان او از قاجاریه « **حکم و الاشد** » و « **فرمان**

همایون شد » بوده است . ناصرالدین شاه علاوه بر شیرو خورشید علائمی مثل تاج شاهی و
فرشته و نرکس دان را هم چندی داخل کرد .

۲۶ - سجع مهر **مظفرالدین الملك لله** بوده و بعد می آمد **السلطان بن السلطان**

مظفرالدین شاه قاجار سنه ۱۳۱۴ و مهری دیگر داشت با نقش **العزة لله مظفرالدین**
شاه قاجار سنه ۱۳۱۴ . و عجب اینجاست که خلاف عادت اسلاف دو سجع مهر داشت یکی :

رسید صیت جهان داوری بماهی و ماه

ز نقش خاتم سلطان مظفرالدین شاه

سنه ۱۳۱۴ که مصنف غلط خوانده و تحریف کرده و نیز علاوه بر طفرای **هو مبارت الملك لله**
تعالی را هم دارد و سجع دیگری باین بیت :

دمید کوکب فتح و ظفر بعون الله **گرفت خاتم شاهی مظفرالدین شاه**
سنه ۱۳۱۴ که عبارت **الملك لله** زینت بخش آن خاتم است .

۲۷ - **محمد علی شاه** بعد از **الملك لله** این بیت را داشت :

توقيع برزد بعون الهی **محمد علی خاتم پادشاهی**

سنه ۱۳۲۴ که مصنف مرحوم اشتبهاً کلمه توفیق را توفیق نوشته است .

۲۸ - و آخرین پادشاه قاجاریه سجع مهرش بعد از الملك لله و عبارت **السلطان بن السلطان احمد شاه قاجار** سنه ۱۳۳۲ باین بیت موشح بود ،
خواست یزدان تا شود آباد ملک از عدل و داد

خاتم شاهی بسططان احمد قاجار داد

سنه ۱۳۳۲ . ولی از ناصرالدین شاه بیعد چنان مرسوم شد که علاوه بر زدن مهر سلطنتی پادشاه پای کاغذراهم بادست خود امضاء فرماید و از آن عهد چنان هویدا بود که امروز زمان و بحکم الناس علی دین ملوکهم رفته رفته امضاء جانشین مهر خواهد گردید و عادت دیرینه ایران و ملوک آن مندرس خواهد شد و مردمان ما در هر چیز از فرنگان تقلید خواهند کرد ؛

خلق را تقلید شان بر باد داد
 ای دوصد لعنت بر این تقلید باد
 و حقیقه کمتر کسی است از معاصران ما که امضاء اولایقراً نباشد و امروز هر چه مردم گمنام ترند امضاهایشان مجهول تر و لایقراً تراست گوئی خط عبری یا خط گبری است . *

* صورت و نقش غالب مهرهای مذکور را مرحوم رایینو در کتاب مفید و ذیقدر خود موسوم به مهرها و مسکوکات پادشاهان ایران *Seals and Coins of the Shahs of Persia* که سه سال قبل بطبع رسیده نموده است . هر که خواهد بدان کتاب مراجعه کند . مترجم

یعنا آجندقی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی
در آب!

خضر، پنداری نهانی کرده قدری می در آب
 نیستم ماهی ، سمندرنیز ، لیک از چشم و دل
 مردم چشم مرا گر خانه ویران شد ، چه شد
 بیندم هر که این تن لاغر میان آه و اشک
 تا کمر در آبم از تردامنی ، ساقی بده
 شه بر آب چشم مظلومان نبخشد ، ورنه من
 غیر، گو خوش زی که با «یعنا» ، دران گو، ز آه و اشک
 هم من افتادم در آتش ، غرق شد هم وی در آب

* اشارتی است بدادخواهی های یعنا از مظالم حکام ، که هیچکس گوش نداد ، مثل امروز .